

Deutschland

KADOC NIEUWSBRIEF

2014/3

INHOUD

- 4 Een verbrokkeld verhaal. Tentoonstelling over erfgoed en de Eerste Wereldoorlog
- 8 “Singhet ende weset vro”. Erfgoed waar muziek in zit
- 20 Pionierster uit de groene beweging.
Archief Marjet Van Puymbroeck
- 24 Joos Florquin, zijn tijd vooruit

COLOFON

Werkten mee aan dit nummer

Lieve Claes | Jan De Maeyer | Carine Dujardin | Roeland Hermans |
Godfried Kwanten | Ingrid Quix | Luc Vints | Katrien Weyns

Vormgeving

Alexis Vermeylen

Druk

Peeters, Herent

Versijnt tweemaandelijks

wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte

3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever

Emmanuel Gerard

Kortrijksestraat 351 | 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en
samenleving

Vlamingenstraat 39 | 3000 Leuven | +32 (0) 16 32 35 00

postmaster@kadoc.kuleuven.be | kadoc.kuleuven.be

Giften voor KADOC

kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer

BE45 7340 1941 7789 van de KU Leuven met vermelding

‘400/0000/53084 gift KADOC’. Vanaf 40 euro wordt een fiscaal
attest bezorgd.

Deze Nieuwsbrief wordt u in het kader van onze taak tot publiekscommu-
nicatie gratis toegezonden. Niet dat KADOC geen financiële noden heeft.
Zo is uw steun voor de realisatie van het erfgoeddepot in Heverlee ook erg
welkom. Daarvoor ontvangt het centrum immers geen overheidssubsidie.
Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een spe-
ciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt
natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrij-
ving op rekeningnummer BE45 7340 1941 7789 van de KU Leuven met
vermelding van de gestructureerde mededeling +++400/0000/49448+++.
Daarvoor wordt vanaf 40 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: kinderteke-
ning van Jan
Wouters, 1917.
[Archief Jan
Wouters: 8]

Met steun van de
Vlaamse overheid

ONTWERF VAN EEN MONUMENT
VOOR GESNEEVULDEN
SCHAAL 1:10

Ontwerptekening
 voor een oorlogs-
 monument door
 Adrien Bressers.
 [Archief atelier
 Bressers-
 Blanchaert: 893]

EEN VERBROKKELD VERHAAL

Tentoonstelling over erfgoed en de Eerste Wereldoorlog

Roeland Hermans

Ooit gedacht dat het patriottische karakter van een tijdschrift versterkt kan worden door de boekband waarin de verschillende jaargangen werden ingebonden? Dat is nochtans het geval voor het exemplaar van *La Libre Belgique clandestine* (1915-1918) dat in de KADOC-bibliotheek wordt bewaard. Hoe de vork precies in de steel zit, kunt u zelf ontdekken op de tentoonstelling *Een verbrokkeld verhaal. Erfgoed en de Eerste Wereldoorlog*, die vanaf 28 juni in KADOC loopt. De boekband bevindt er zich naast andere bijzonderheden, zoals geurend IJzerwater, een kindertekening van een bloedende Duitse soldaat en een (onbedoeld) bedrieglijke affiche uit augustus 1914.

KADOC bewaart heel divers erfgoed uit en over de Eerste Wereldoorlog. In de archieven zijn dagboeken, brieven, foto's en affiches te vinden, naast allerhande boekjes en brochures in de bibliotheek. Maar ook architectuurtekeningen, een kogel en Duitse propagandakaarten gunnen een blik op een oorlogsrealiteit. Uitzonderlijk of niet, die documenten en objecten dragen allemaal bij tot onze kennis over de oorlog en de naweeën ervan, en dat niet alleen aan het IJzerfront en in (het bezette) België, maar bijvoorbeeld ook in Glasgow en het Tirolse Hall.

Nochtans is het verwerven van historisch inzicht in de gebeurtenissen tijdens en na de oorlog niet de eerste bedoeling van de tentoonstelling (maar misschien wel een aangename bijkomstigheid). Het bewaarde erfgoed blijkt zich immers uitstekend te lenen voor een ander verhaal, waarvoor we de bezoeker uitnodigen mee te kijken door de bril van de archivaris, bibliothecaris en onderzoeker. Hoe gaan zij te werk? Welke keuzes maken erfgoedmedewerkers? Met welke moeilijkheden worstelen historici? En wat zijn de uitdagingen waarvoor zij allen staan?

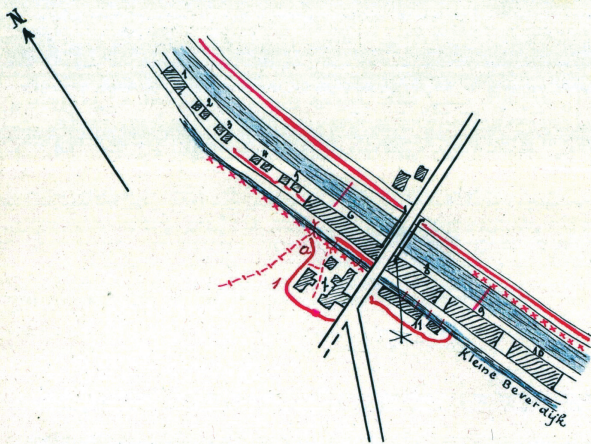
Het beeld dat wij van de oorlog hebben, is in sterke mate bepaald door de inspanningen van mannen en vrouwen om in die wrange oorlogsjaren en de onmiddellijke periode nadien te 'getuigen'. Dat kon zowel een privé als een publiek karakter hebben. Van dagboeknotities en oorlogsromans, over speciale archiefomslagen tot een

Agglomération de Schoorbakke.

Vue de la gauche du P.A.

Remarque: pour plus de clarté, les arbres de la route n'ont été qu'esquissés.

$\frac{1}{5000}$

Spionagetekening
van Joseph Raskin.
[Archief Scheutisten
- generaalt: 5651]

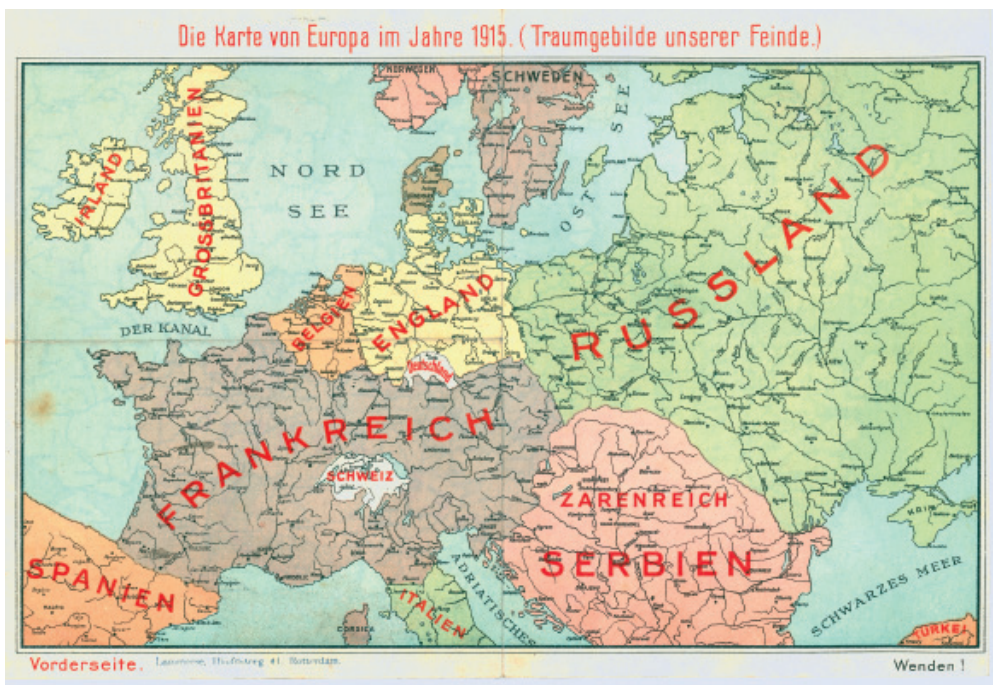

Vereniging voor
Belgische vluchte-
lingen in Glasgow.
[KFC1001]

monument tegen de kerkmuur: de behoefte of soms zelfs de plicht tot getuigen en herinneren kenmerkt veel historische bronnen. Net om die reden vragen ze om een behoedzame benadering door historici, en dat ondanks de veelvuldige aanspraken in de eigentijdse bronnen alleen de ‘geschiedkundige waarheid’ te belichten. De getuigenissen vormen namelijk niet alleen een onrechtstreekse toegang tot de historische gebeurtenissen waarnaar ze verwijzen, ze zijn vooral een bron om de beleving ervan en/of de herinneringscultuur te bestuderen.

Frontblaadjes – met troostrijke namen als *Bree aan den IJzer* en *Hoop in de toekomst* – en verkiezingspamfletten van bijvoorbeeld de Frontpartij zijn van een andere orde. Ze hadden een duidelijk utilitair doel en de bewaring ervan was niet de eerste zorg. Gelukkig zagen archivariissen en bibliothecarissen het belang van dergelijke documenten in en zijn ze intussen raadpleegbaar. Toch ging veel oorlogserfgoed verloren, of is het niet langer ‘leesbaar’. Een nitraatfilm over een liefdadigheidsactie aan het front die zichzelf stilaan vernietigde, kon maar ternauwernood (gedeeltelijk) worden gedigitaliseerd.

Met al die brieven, dagboeken, pamfletten en tekeningen gaat de historicus aan de slag. Ze bieden als enige toegang tot de Eerste Wereldoorlog. Sommige bronnen lijken daar beter in te slagen dan andere. Ondanks de onoverbrugbare kloof brengen ze het verleden dichterbij. Dat is bijvoorbeeld het geval met een bedankingsbrief in het Arabisch van ene Mahomet aan zijn verzorgers in een hospitaal in Roeselare. Een spionagetekening van de Duitse stellingen aan de Schoorbakkebrug maakt het verleden eveneens tastbaarder.

Niet dat het 100 jaar na de feiten altijd eenvoudig is de bronnen te begrijpen, maar uitdagend is het zeker wel. Er zijn vandaag nog altijd ontdekkingen te doen. Zo is de bewaring van prentbriefkaarten van de aanslag op Franz Ferdinand in het archief van de Dochters van Jezus' Heilig Hart van Berchem meer dan een toevalligheid. Een enkele keer is de raadpleging van de oorlogsbronnen ook geruststellend: de familieleden 'Gas' en 'Censuur' op de rouwbrief van 'Madame La Guerre' waren in 1918 geen onbekenden, maar intussen zijn ze voor velen onder ons vage kennissen geworden.

Duitse anti-militaristische propaganda.
[Archief familie Casier: J.5.8.5]

U kunt de tentoonstelling *Een verbrokkeld verhaal. Erfgoed en de Eerste Wereldoorlog* in KADOC bezoeken van 28 juni tot 6 september. Meer informatie vindt u op onze website.

MASS THEATRE IN INTERWAR EUROPE NIEUWE KADOC-PUBLICATIE

Eind juni verschijnt een nieuwe publicatie in de reeks KADOC Artes. Onder de redactie van Thomas Crombez (Universiteit Antwerpen / Sint-Lucas Antwerpen) en Luk Van den Dries (Universiteit Antwerpen) bespreken Staf Vos (Het Firmament), Karel Vanhaesebrouck (Université Libre de Bruxelles/Rits), Evelien Jonckheere (Universiteit Gent), Ad van der Logt (Universiteit Leiden) en Frank Peeters (Universiteit Antwerpen) het fenomeen van het massaspel in Vlaanderen en Nederland na de Eerste Wereldoorlog. Ze bekijken dat in een ruim internationaal perspectief. Meer informatie en bestelmogelijkheden vindt u in de bijgevoegde folder.

“SINGHET ENDE WESET VRO”

Erfgoed waar muziek in zit

Carine Dujardin en Ingrid Quix

De liedbundel *Singhet ende weset vro* (1941) van de bekende Vlaamse muziekpedagoog Ignace De Sutter (1911-1988) geeft op een treffende manier de inhoud weer van de muziekcollectie die in de erfgoedbibliotheek van KADOC wordt bewaard. De collectie bevat niet alleen liturgische en religieuze muziek, maar ook profane volksmuziek en bewegingsliederen, niet enkel in het Nederlands en het Frans, maar ook in het Latijn en, gezien het missieverleden, zelfs in Afrikaanse talen. Er zijn zowel liturgische liedboeken als profane zangbundels aanwezig, al of niet met muzieknotaties. Daarnaast worden ook partituurboeken bewaard, meestal voor orgelbegeleiding tijdens de misviering, en een uitgebreide partituurcollectie, soms handgeschreven, meestal gedrukt en in een aantal gevallen heel fraai uitgegeven.

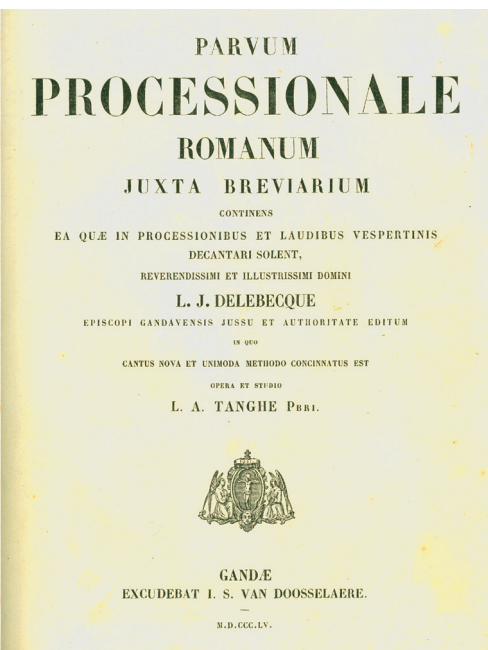
Die brede waaier aan religieuze en profane muziek biedt heel wat onderzoeksmogelijkheden. Musicologen en cultuurhistorici treffen er een indrukwekkende staalkaart aan van meer dan tweehalve eeuw muzikaal erfgoed (sinds 1750), toen religie nog integraal deel uitmaakte van het dagelijks leven in Vlaanderen/België. Voor theologen en kerkhistorici is er boeiend studiemateriaal dat toelaat de invloed van bepaalde normatieve voorschriften (bijvoorbeeld inzake standaardisatie of het gebruik van het Latijn of de volkstaal) op de liturgische en religieuze praktijk te onderzoeken. Ook boekhistorici en bibliofielen vinden in de collectie hun gading. Vormelijke aspecten, zoals formaat, typografie, boekband, iconografie of informatie rond kostprijs, de oplage of de uitgever, geven inzage in gebruik en verspreiding en de impact van bepaalde cultuurhistorische stromingen. De veelheid aan nationale, regionale en lokale uitgeverijen en liturgische centra (meer dan 250) illustreren de lucrativiteit en de ruime verspreiding van de liturgicafondsen in Vlaanderen. De muzieknotatie, met neumeschrift in de gregoriaanse zangboeken, cijferschrift en/of notenbalken voor de volkse uitgaven, is dan weer voer voor musicologen of uitvoerders. Ten slotte kunnen ook mensen die op zoek zijn naar een specifiek religieus of profaan lied en/of hun uitvoering in de collectie terecht.

Een Suyverlic Boerken voor Scoene Sieltjens

die singhen als engelkens lief ende teer
rond 't kribbekijn van onzen lieven Heer

Cover van *Een
Suyverlick Boexken
voor Scoene
Sieltjens*, een uit-
gave van Willem
De Meyer, z.d.
[KZ4.12KE-250/s.d.]

Titelpagina van
Parvum Processionale Romanum
uit 1855.
[KZ4.3-250/1855]

Gregoriaanse zangboeken

Het ligt voor de hand dat de muziek die werd gezongen tijdens de eucharistievieringen een belangrijk onderdeel vormt van het religieuze erfgoed dat op KADOC wordt bewaard. Gregoriaanse kerkmuziek is een verzamelnaam voor eenstemmige Latijnse kerkgezangen die sinds paus Gregorius de Grote (590-604) officieel in de rooms-katholieke liturgie werden geïntroduceerd. Toen het Latijn ca. 300 de officiële taal werd van de Romeinse liturgie, ontstond ook de vraag naar Latijnse kerkzang. Onder paus Gregorius de Grote kreeg de liturgische kerkzang, die tussen de eerste en de zesde eeuw geleidelijk was ontstaan, een definitieve ordening, vandaar de term 'gregoriaanse gezangen'. Er zijn drie types gregoriaanse zangboeken: de antifonaria, de gradualen en de processionales. Antifonaria zijn koorboeken met gezangen van de getijden, die werden gebeden of gezongen op vaste tijdstippen van de dag (metten, lauden, vier kleine uren, vespers en complete). In de gradualen staan de gezangen van de misviering, terwijl de processionales de gezangen van de liturgische plechtigheden buiten de eucharistie bevatten, zoals bijvoorbeeld processies. Daarnaast bevat de collectie nog uittreksels en compilaties uit de drie 'standaardtypes', zoals bijvoorbeeld het *Cantuarium ad Usum Scholarum*, een compilatie van gregoriaanse gezangen voor gebruik in scholen. Sommige uittreksels, in een klein handzaam formaat - voorloper van de pocketuitgave - waren bedoeld voor de bijzondere plechtigheden, zoals de kerstviering (*In Nocte Nativatis Domini*), de vieringen tijdens de Goede Week (*Officium Hebdomadae Sanctae*) of de uitvaartviering (*Missa pro Defunctis*). Bij de voornaamste gregoriaanse zangboeken horen partituren, meestal voor orgelbegeleiding, zoals het *Organum comitans ad*

Graduale. Ook de bijzondere plechtigheden hadden hun bijbehorende orgelbegeleiding. Bovendien werden er heel wat zelfstandige orgelstukken gecomponeerd die de organist toelieten de vieringen op een specifieke manier op te luisteren. Ook daarvan zijn in de collectie een aantal interessante voorbeelden aanwezig.

Liturgische vernieuwing en gregoriaanse restauratie

In de negentiende eeuw kwam er beweging in de liturgische muziek. In de zoektocht naar muzikale authenticiteit speelde de benedictijnenorde met de abdij van Solesmes een cruciale rol. De devotioneel en liturgisch ingestelde Pius X sympathiseerde met Solesmes en pikte in op de vernieuwingsbeweging. Zijn decreet over de kerkmuziek *Motu Proprio: Tra le sollecitudini* (1903) bevestigde het gregoriaans als standaard voor de gewijde kerkmuziek. Zoals hij zich keerde tegen het modernisme in de kerk, zo wilde hij ook een verstrakking van de liturgie. Het decreet voorzag wel in een meer actieve deelname van de gelovigen, maar de Latijnse gezangen bleven behouden. De volkstaal deed slechts schoorvoetend haar intrede en dat op een ogenblik dat de liturgische beweging in West-Europa begon te ontluiken.

De Belgische inbreng was van grote betekenis. Jacques-Nicolas Lemmens en Pierre-Jean Van Damme speelden een cruciale rol bij de oprichting van het Lemmensinstituut (1879), een “school van godsdienstige muziek voor organisten, kamermeesters en zangers”. Edgar Tinel volgde Lemmens op als directeur. Kanunnik Van Damme was de drijvende kracht achter de oprichting van een Belgische Sint-Gregoriusvereniging (1880) en van *Musica Sacra* (1881-1964), het tijdschrift voor kerkzang en kerkelijke muziek. Hun poging om de gelovigen actiever bij de eredienst te betrekken, vertaalde zich in een creatieve zoektocht naar nieuwe muzikale composities (o.a. van Jules Van Nuffel, Gaston Feremans en Edgar Tinel). De maandelijkse bijlagen bij het tijdschrift zijn een uitstekende bron daarvoor.

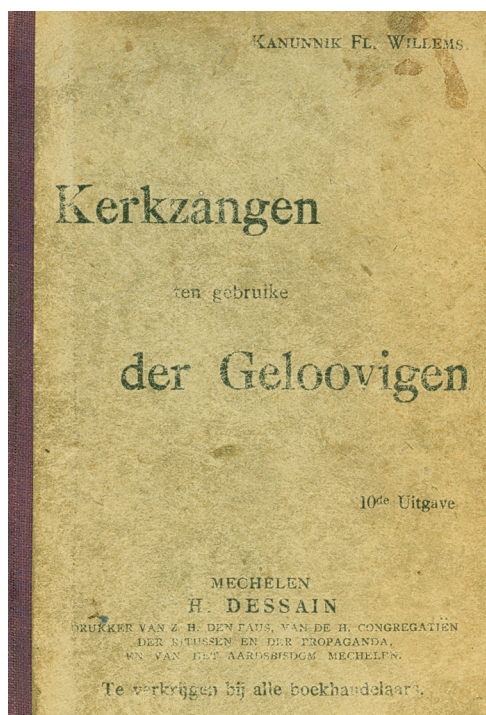
Kerkzang in de volkstaal

In de periode na het *Motu Proprio* (1903) tot de jaren 1950 werden in Vlaanderen veel inspanningen gedaan om de liturgische muziek te verbeteren. Met dom Lambert Beauduin speelde de abdij van Keizersberg een toonaangevende rol in de liturgische beweging, o.a. met het tijdschrift *La Vie liturgique* en de succesvolle Liturgische Weken die er werden georganiseerd. Ook andere liturgische centra, zoals de benedictijnenabdij van Affligem en de norbertijnenabdij van Tongerlo, speelden een rol van betekenis.

Liturgische zangboeken werden verder uitgegeven in het Latijn, maar met vertaling in de volkstaal en met een makkelijker toegankelijke muzieknotatie. Een voorbeeld daarvan is de publicatie *Kerkzangen ten gebruike der Geloovigen*, uitgegeven bij Dessain en

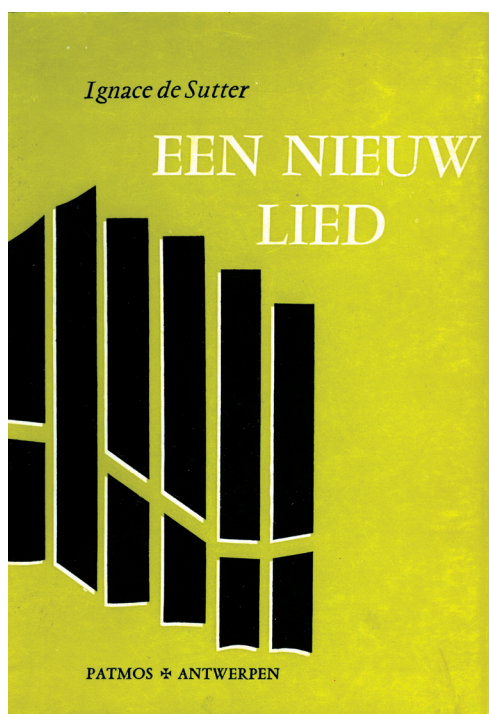
Cover van Moortgats *Geestelijke Liederkrans* (1923) en Willems' *Kerkzangen ten gebruike der Geloovigen* (1935). [KB41556 en KA323]

in 1935 al aan haar tiende uitgave toe. Kanunnik Floris Willems ontwikkelde daarin tien vuistregels om de deelname van het volk aan het sacrale misgebeuren in goede banen te leiden. Onder invloed van de liturgische beweging verschenen tal van zangbundels met nieuwe kerkliederen in de volkstaal. Dat resulteerde in een grote verscheidenheid van zangboekjes, vaak uitgegeven door de parochie zelf of door een plaatselijke drukkerij. Wijd verspreid waren *Hosannah! Les Anges de Tabernacle* (1902-1908) of *Vlaamsch Hosanna* (1916), dat zowel Latijnse als Franstalige en Nederlandstalige gezangen bevat met moderne muzieknotatie en werd heruitgegeven tot in de jaren 1950. Hoewel de volksmissalen als nieuw genre een ruime verspreiding kenden, was de volkszang verre van algemeen. De discussie 'gregoriaans versus volkstaal' zou pas na het Tweede Vaticaanse Concilie worden beslecht.

Vaticanum II als muzikaal aggiornamento

In 1955 publiceerde Pius XII de encyciek *Musicae Sacrae*, gevolgd door de instructie van 1958 waarin de godsdienstige volkszang werd erkend. Het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) bevestigde het Latijn als universele taal van de kerk en het gregoriaans als de muziek van de Romeinse liturgie, maar gaf ook meer ruimte aan de volkstaal en een actieve participatie in de vieringen. Er werden naast Latijnse koorwerken ook nieuwe liederen in de volkstaal gecomponeerd. De teksten werden niet zozeer uit de volksdevotie geput, zoals vroeger het geval was, maar wel uit de Bijbel en vooral uit de psalmen. Belangrijke tekstdichters waren Maurits van Vossle, Jan Willem Schulte Nordholt, Ad den

Besten, Marcel Weemaes, Huub Oosterhuis en Willem Barnard. Voor de melodieën werd vaak inspiratie geput uit oude hymnen of koraalmelodieën. Als componisten uit de vroege periode kunnen Jozef Hanouille, Lodewijk de Vocht, Marcel Weemaes en Ignace De Sutter worden vermeld.

Van grote betekenis was de oprichting in 1958 van de Interdiocesane Commissie voor Liturgische Zielzorg (ICLZ), met een subcommissie voor kerkmuziek. Het tijdschrift *Adem* (1965-2013) van het Lemmensinstituut had het kwijnende *Musica Sacra* (1910-1964) vervangen om mee richting te geven aan de liturgische vernieuwing. Elk nummer bevatte een bijlage met begeleidingen van liederen of nieuwe koorwerken uit het ICLZ-repertoire. In 1969 gingen de bestaande koorfederatie Het Madrigaal (1955-1968) en *Adem* over tot een definitieve samenwerking. Nog andere tijdschriften uit die periode, zoals *Ad te levavi* (1959-1967) en *Woord en Toon* (1971-2002) van de abdij van Male, met onder andere toonzettingen voor de Nederlandstalige teksten van het getijdengebed, hadden hun betekenis. Ook de Limburgse orgelschool (H. Claes, Paul Schollaert, Guido Philippeth) speelde een vernieuwende rol. In 1965 werd het eerste Nederlandstalige kyriale van Philippeth bekrond.

In de collectie komt dat tot uiting in een nieuwe categorie van niet-gestandaardiseerde liturgische zangboeken in de volkstaal, zoals *Een nieuw lied* (1962) van Ignace De Sutter, uitgegeven bij Patmos, of *Zingenderwijze* (1973). Sinds 1977 is de bundel *Zingt jubilate* naast het *Graduale Romanum* de officiële zangbundel

Cover van de Sutters *Een nieuw lied* (uitgave van 1965) en *Een jongerenkerk zingt*, uitgegeven door het Apostolaat voor Kerkelijk Leven van Tongerlo (1973). [KZ4.8NL-42 en KZ4.8-26]

van de liturgie voor de Vlaamse bisdommen. Helemaal volgens de evolutie in de Vlaamse kerk verschenen ook gepersonaliseerde mis- en gebedsvieringen naar aanleiding van bepaalde levensrituelen (zoals eerste communie of uitvaart). In de jaren 1970 vonden ook moderne muziek en kleinkunst (Elly en Rikkert, Boudewijn de Groot) hun weg naar de liturgische viering, bijvoorbeeld in de huwelijksmis. We vinden de nieuwe ontwikkelingen terug in tal van uitgaven of misboekjes die in eigen beheer werden uitgegeven en die typisch zijn voor de stencil- en kopiecultuur van die periode.

Religieuze muziek, “Zingen is dubbel bidden”

Tot diep in de jaren 1960 maakten religie en zang in het katholieke Vlaanderen integraal deel uit van het ‘rijke roomse leven’. Naast de mismuziek, bevat de collectie ook heel wat gelegenheidsmuziek die buiten de liturgische plechtigheden werd gezongen. Ook daar was de invloed van de liturgische beweging merkbaar. De bekende componist en organist Alfons Moortgat maakte in 1904 een liedboek met geestelijke liederen voor de belangrijkste feesten van het kerkelijk jaar in het Nederlands. Zijn *Geestelijke liederkrans uit de Bloemen onzer Vlaamsche Toon- en Letterkundigen samengesteld* kende talrijke bewerkingen, uitbreidingen en heruitgaven. In 1923 verscheen een synopsis voor dagelijks gebruik: *Geestelijke liederkrans: voor kerk, school en huisgezin*.

Naast liedboeken bevat de collectie veel zelfstandige partituren, die per thema zijn geordend. Heel wat Vlaamse componisten zorgden voor geestelijke liederen op Latijnse of Nederlandse teksten. Enkele voorbeelden. *Het kerksken van te lande* op tekst van Paul Fierens met een ‘version flamande’ van Maurits Sabbe werd op muziek gezet door August De Boeck. Lodewijk de Vocht zette in 1955 psalm 30, vers 15 *In te speravi (Op U heb ik mijn hoop gesteld)* op muziek. Remi Ghesquiere schreef de muziek voor het *Pie Jesu* uit het requiem “voor een begraafing of jaargetijde”.

Bij de misliederen onderscheiden we communieliederen, gezongen ter gelegenheid van de eerste of plechtige communie, priesterliederen gecomponeerd ter gelegenheid van de ‘eerste mis’ van een pas gewijde priester, feest-, jubel- en dankliederen naar aanleiding van een kloosterjubileum. De talrijke kerst- en Marialieder die in de collectie aanwezig zijn, werden ook buiten de mis gezongen. We vinden ze zowel terug in verzamelbundels als in de collectie partituren met pianobegeleiding.

De missielieder hebben, hoe kan het ook anders, voorname-lijk betrekking op de vroegere kolonie, Congo. Naast de *Marche congolaise*, een pianocompositie van Antoine Gilis, bevat de collectie onder andere *De kleuterken van Congoland* op tekst van P. Symphorianus en gecomponeerd door P. Quirinus Jacquens, twee Vlaamse minderbroeders. In sommige religieuze institu-

ten, zoals bij de missionarissen van het Heilig Hart, werd muziek componeren zelfs als een vorm van apostolaat beschouwd, als een manier om de westerse en niet-christelijke culturen dichter bij elkaar te brengen. Zo componeerde Alfons Walschap, broer van Gerard Walschap, in de jaren 1930 een kerstatorium, vijf Bantoemissen en een bundel Latijnse motetten in het Congolees.

Handgeschreven en
gesigndeerte
partituur van
Alfons Walschap.

Naast de misliederen, kerst- en Marialieder en missielieder zijn er ook themalieder in de collectie aanwezig. Zo werden er liederen gewijd aan bekende missionarissen, zoals pater Damiaan (*Damiaanolied* van Arthur Meulemans op tekst van J. Simons) of aan indringende gebeurtenissen, zoals de Groote Oorlog (1914. *Naar de Oorlog*, tekst van Carlos Danneels, getoonzet door Gustaaf van Melle).

Bewegingsliederen, “Zingen uit engagement”

Niet alleen in de liturgie, maar ook in het sociale en maatschappelijke leven nam zingen een centrale plaats in. Het werd beschouwd als een levenshouding, als een maatschappelijke opdracht: een manier om de wereld ‘beter’ te maken. Iedere sociale organisatie bouwde een eigen zangtraditie op en gaf haar eigen zangbundels uit.

De oudste ‘bewegingsliederen’ uit de collectie zijn wellicht de zoe-avenliederen uit de jaren 1861-1870. Ze werden gezongen door pau-

Op de ZANGZOLDER

Cover van *Op de zangzolder*, een gemeenschappelijke uitgave van KSA-VKSJ en VVKM-VVKS (1982). [KZ4.9-168]

selijke soldaten die ten strijde trokken naar Italië ter verdediging van de Pauselijke Staten tegen de liberale troepen van Garibaldi. *De Vlaamsche Zouaaf* op tekst van A. Bausart en gecomponeerd door Th. Kuy werd in 1869 in Mechelen gedrukt en is bovendien bijzonder fraai uitgegeven.

Ook de Eucharistische Kruistocht (EK), in 1920 gesticht door de norbertijnen van Averbode, met de bedoeling de communiedecreten van Pius X (1910) meer ingang te doen vinden, had zijn 'strijdlieden'. Verschillende jeugdbewegingen (Chiro, VVKSM), jeugdorganisaties van sociale verenigingen (KSA-VKSJ, KAJ, VKAJ) en maatschappelijke organisaties (zoals CM) of zelfs sommige beroepsgroepen (bijvoorbeeld *Lied der Katholieke verpleegsters*) hadden hun eigen zangbundels en/of bewegingslied. Heel wat scholen beschikten over aangepaste zangbundels. De *Liederenkrans* (1945-) van Jozef Ghesquièrre, uitgegeven door Descleé De Brouwer, werd tot de jaren 1980 in het onderwijs gebruikt. Ook soldaten hadden hun eigen liederenkrans. Studentenverenigingen hadden hun liedbundels met studentenliederen die op de cantussen werden gezongen en waarvan sommige nu nog altijd in gebruik zijn.

Vlaamse volksmuziek

In de collectie Vlaamse liederen vinden we naast anonieme volksliedjes, zoals bijvoorbeeld *Vier weverkens*, vooral liederen van een bekende schrijver en componist. Ze worden weleens cultuurliederen genoemd. De meeste muziek dateert uit de eerste helft van de negentiende eeuw. Opvallend zijn de talrijke verzamelbundels en partituren van Armand Preud'homme en Emiel Hullebroeck. Ook Peter Benoît (bijvoorbeeld *Mijn moederspraak*) en August De

Boeck (bijvoorbeeld *Het groetend kindje*) zijn goed vertegenwoordigd. Dat de poëzie van Guido Gezelle als muziek in de oren klinkt, bewijzen de partituren op gedichten van Gezelle, een achttal exemplaren. Een bijzondere uitgave is de verzameling van negentien *Kleengedichtjes* op muziek van Catharina van Rennes, opgedragen aan Hugo Verriest, een leerling van Gezelle.

Kinderliedjes vinden we terug in kleine en grote verzamelbundels. E. Gernaey componeerde er heel wat. In de partituur staan ook aanwijzingen voor de kinderen om de liedjes uit te beelden. Ten slotte bevat de collectie ook muziek bij toneelopvoeringen en zelfs operettes. *Het garnaalmeisje* op muziek van Richard Bogaert, ‘zangspel’ in één bedrijf, is een typisch voorbeeld.

Ten dienste van de gebruiker

Dankzij de inzet van een vrijwilliger kreeg de verwerking van de collectie de voorbije jaren een stevige impuls. Vooral de deelcollectie partituren kon beter worden gepreserveerd en toegankelijk gemaakt. Zo worden alle partituren nu stuksgewijs opgeborgen in zuurvrije, doorzichtige kristalomslagen, die bewaring en toegankelijkheid met elkaar verzoenen.

De collectie is op twee manieren ontsloten. De gepubliceerde zangbundels zijn beschreven in de databank Aleph. Het gros van de collectie is thematisch geordend (per documenttype, per uitgever en op publicatiedatum) en wat de partituren betreft ‘per genre’. Wegens de uniciteit van dat erfgoed worden alle edities bijgehouden. Er wordt ook rekening gehouden met vormelijke aspecten, zoals omslag, boekband of typografie, annotaties, opdrachten en herkomst. Op die manier wil de erfgoedbibliotheek ervoor garant staan dat de relictten van ons muzikale verleden zo volledig mogelijk worden bewaard.

Om de gebruiker beter wegwijs te maken in die complexe materie, wordt nagedacht hoe ‘het muzikale erfgoed’ in de KADOC-collectie nog beter en op een geïntegreerde manier ter beschikking kan worden gesteld van de gebruiker. Een volgende stap is de ontsluiting van de muziekpartituren en liedbundels op stukniveau. Ook daarvoor doen we een beroep op een vrijwilliger. Op termijn zullen de partituren gekoppeld worden aan beeld- en geluidsfragmenten die zich in de audiovisuele collectie bevinden en momenteel worden gedigitaliseerd. De nieuwe technologische ontwikkelingen laten immers een vlottere integratie van tekst, beeld en geluid toe. In de toekomst zal een gebruiker via onze catalogus van een bepaald lied uit de collectie, naast de tekst met de partituur, ook meerdere uitvoeringen met beeld en geluid kunnen bekijken en beluisteren.

II
X
RÉGIE DES
TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
TÉLÉGRAMME

Bureau d'origine
Kantoor van herkomst

BRUSSEL

- numéro
- nummer

HET LAN GODS, DER GEBROEDERS VAN EYCK (FRAGMENT) - DE ZINGENDE ENGELEN -
REGIE VAN
TELEGRAAF EN TELEFOON
TELEGRAM

- nombre de mots
- woordental
- date
- datum
- heure de dépôt.
- uur van afgifte.

10406 36/35 28 1300

STAAT
MEVROUW DE RIEMAEKER
MINISTER VAN HET GEZIN
STEVENS DELANNOYSTRAAT 5
BRUSSEL

ZEER HARTELIJK GEFELICITEERD
HET GEZIN IS IN GOEDE EN CHARMANTE HANDEN
BESTE WENSEN VOOR LANGE EN VRUCHTBARE MINISTRIELE LOOPBAAN
PAUL STRUYE SENAAITSVOORZITTER

*Amicus de President Paul Struye
de Voorzitter van de Senaat
Paleis der Natie Brussel*

B 19 (FH-NL)

c1/2569 - IV - Offset Vanmelle Gent

HARTELIJKE GELUKWENSEN MEVROUW DE MINISTER

Godfried Kwanten

‘De zingende engelen’ uit het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck verkondigen een gekende boodschap. Ze waren dan ook een populaire illustratie op dat merkwaardige en haast verdwenen fenomeen van het telegram. Tot de jaren 1980 komt het massaal voor in archieven, daarna geniet het ‘postogram’ meer populariteit, maar uiteindelijk moet het telegram nagenoeg volledig de baan ruimen voor de digitale ‘draadloze’ communicatie.

Dit telegram behoort tot een collectie van honderden felicitatietelegrammen en -kaartjes. Die werden in juli 1965 aan de CVP-politica Marguerite De Riemaecker-Legot (1913-1977) verstuurd toen ze werd benoemd tot de eerste vrouwelijke minister, bevoegd voor Gezin en Huisvesting. Jammer genoeg is die collectie ook het enige archiefmateriaal dat van haar bewaard bleef. De huidige eigenaars van haar voormalige woning troffen ze aan op zolder en namen contact op met KADOC. De Riemaeckers lange politieke loopbaan in de Kamer, in de Ministerraad en in het Brusselse schepencollege liet verder geen sporen na van persoonlijke bescheiden. Daarmee dreigt die prominente politica, trouwens ook de eerste vrouwelijke minister van Staat, definitief aan de aandacht van de onderzoekers te ontsnappen en uit het collectieve geheugen te verdwijnen. Jammer genoeg is De Riemaecker geen alleenstaand geval: de eerste generatie(s) vrouwelijke toppolitici bekommerden zich beduidend minder om hun archief dan hun mannelijke tegenhangers.

Verzamelingen van felicitatietelegrammen bevinden zich in nagenoeg elk archief van een politicus die het tot minister schopte. Trots op zijn/haar politieke promotie beantwoordde, bewaarde en koesterde de kersverse excellentie ze. Dergelijke schijnbaar banale documenten bieden toch waardevolle onderzoeksgegevens: over de achterban en het netwerk van de minister, over zijn/haar profiel en imago. Belangengroepen verstopten vaak ook een mini-eisenbundel in hun hartelijke wensen. Zo ontving De Riemaecker de felicitaties van tientallen organisaties van en voor vrouwen en van verenigingen actief op het terrein van het gezin en de sociale huisvesting. Het merendeel van de afzenders zinspeelde ook op het feit dat zij de eerste vrouwelijke minister werd. Senaatsvoorzitter Paul Struye, was tevreden dat “het gezin in goede en *charmante* handen” was.

PIONIERSTER UIT DE GROENE BEWEGING

Archief Marjet Van Puymbroeck

Katrien Weyns en Godfried Kwanten

Voordat Agalev - het huidige Groen - een politieke partij werd, stond dat letterwoord voor de maatschappelijke beweging *Anders Gaan Leven*. De charismatische jezuïet Luc Versteylen lag aan de basis van die beweging, waarin hij een bezielen- de en sturende rol speelde. Rond hem stond een groep van gelijkgezinden die actief participeerden aan de Agalev-acties en de ideeën daarvan uitdroegen. Een van hen was Marjet Van Puymbroeck. Zij was een activiste van het eerste uur in Agalev (de beweging) en zou ook de eerste senator worden van de gelijknamige partij. De hoogbejaarde Van Puymbroeck (°1921) schonk recent haar archief aan KADOC.

Het Agalev van de jaren 1970 waarin Van Puymbroeck actief was, was meer dan een milieubeweging. Groene thema's vormden wel vaak een aanleiding tot concrete acties, bijvoorbeeld die tegen het Duwvaartkanaal (1973). De 'Groene Fietsers' namen het op voor de 'zwakke weggebruiker' en voerden acties tegen de afbraak van Antwerpse panden, o.a. tegen de mogelijke sloop van het Centraal Station. Maar naast de ecologische, stonden ook duidelijk andere, 'alternatieve' waarden centraal in die 'nieuwe sociale beweging': stilte, soberheid, verdraagzaamheid en samenhorigheid. Agalevers kantten zich tegen het harde materialisme in de samenleving en tegen de consumptie- en verspillingsmaatschappij. Protesten namen vaak een zeer originele en ludieke vorm aan waarop ordehandhavers en gezagsdragers maar moeilijk vat kregen. De media daarentegen besteedden ruimschoots aandacht aan die speelse actievormen. De beweging die ontstond in de klas van leraar Versteylen aan het Borgerhoutse Xaveriuscollege en een uitvalsbasis kreeg in de Oude Brouwerij in Viersel, kon op groeiende sympathie en aanhang rekenen. Van Puymbroeck - actief in industrie en bankwezen - engageerde zich nagenoeg vanaf het eerste uur in de Oude Brouwerij (als penningmeester), in een politieke werkgroep en in de uitgeverij die met haar *Velletjes voor verdere voeling* in een heel eigen jargon de Agalev-boodschap uitdroeg. Zij toonde zich steeds een kritisch medestander van de geestelijke vader van Agalev, Luc Versteylen.

Marjet Van
Puymbroeck

In 1979 zette Agalev - zij het niet zonder discussie - de eerste voorzichtige stap naar politieke actie en eigen politieke lijsten. De eerste stembusgangen waren geen succes, maar bij de vervroegde wetgevende verkiezingen in 1981 behaalde de beweging 4% van de stemmen. Onverwacht belandden Ludo Dierickx en Fernand Geyselings in de Kamer en Van Puymbroeck in de Senaat. Zij zou daar zes jaar zetelen als een van de weinige vrouwelijke senatoren. In 1982 volgde het stichtingscongres van de partij Agalev, die volledig losstond van de apolitieke herlevingsbeweging en door een groot aantal betrokkenen van het eerste uur, onder wie Versteylen, ook niet gewenst was. In 1992 zou Versteylen trouwens uit onvrede met de gang van zaken *Helaba* oprichten, dat volgens hem voor een terugkeer stond naar de oorspronkelijke, maar door de partij verloochende Agalev-waarden. Van Puymbroeck volgde Versteylen in dat nieuwe initiatief.

Vanaf 1989 zetelde Van Puymbroeck ook als lid van de Antwerpse gemeenteraad, waar ze zich vooral toelagde op het integratievraagstuk. Na twee jaar moest ze daar echter haar ontslag geven om gezondheidsredenen. Ze was intussen 69, maar bleef actief bestuurslid van de Groen Senioren Antwerpen.

Het archief-Van Puymbroeck is fragmentair waar het de beweging Agalev van vóór 1981 betreft. Van bijvoorbeeld de acties van de Groene Fietsers bleven slechts flarden bewaard. Het blijft ook onduidelijk hoe Van Puymbroeck in die beweging terechtkwam. Het archief van Versteylen zelf - eveneens in KADOC bewaard - documenteert die pioniersperiode duidelijk veel gedetailleerder. Van Puymbroecks archief toont wel hoe de prille partij haar eerste

fiek er mef de

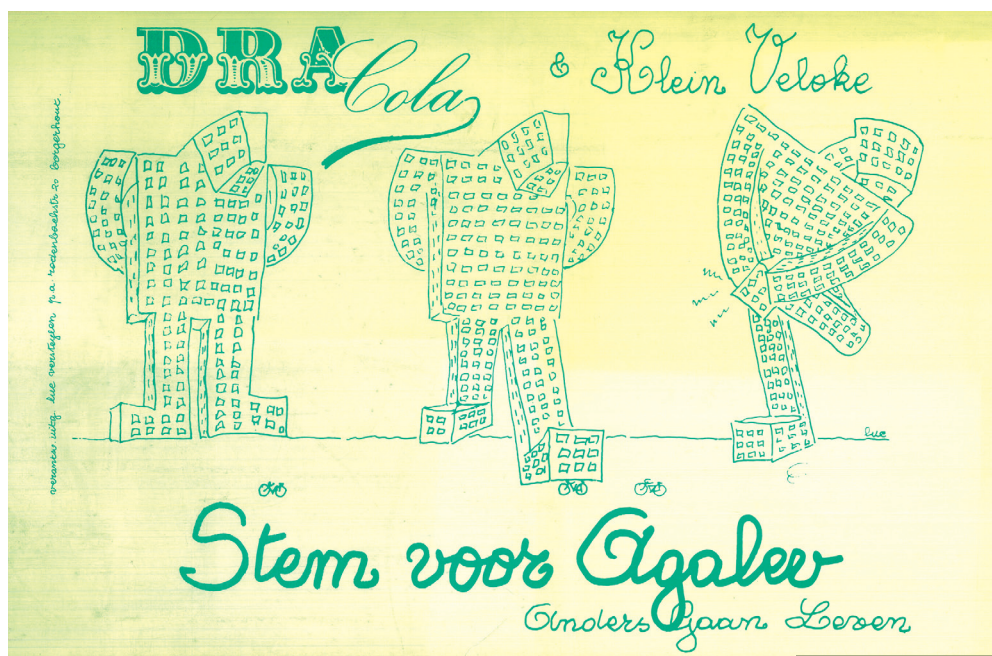
26 COLLEGEJAN BORGERHOUT

frie's op wif

UITG.: RED. DE VOORKEMPEN/VER. UITS.: LUC. VENSTREYEN

zaterdag 4 januari 1975 grote trietseling naar
brussel 170 000 handteekeningen tegen het duur-
vaarrkanaal worden door 700 fietsets eigen-
wielig aan de heer roma bezorgd • speciale
brievenbrein vanuit kapellen • luchtbal •
antwerpen-oost • berehem en hove • enke-
lingskaart 150 fr • familiekaart 300 fr

Affiche van de
actie van Anders
Gaan Leven tegen
het duwvaartka-
naal in 1975.
[KCA4817]

stapjes zette in het parlementaire halfrond. Het toont de werking van de fracties, de relaties met de politieke achterban, de samenwerking met Ecolo en de dossiers waarin de Agalev-verkozenen zich vastbeten. Voor Van Puymbroeck waren die niet zozeer van ecologische, dan wel van sociaal-ethische aard. Zo volgde zij het beleid inzake abortus, mindervaliden, migratie, gewetensbezwaarden en ontwikkelingssamenwerking. De stukken over die kwesties bestaan voornamelijk uit wetsvoorstellen, reacties en correcties daarop, interpellaties en brieven van betrokken belangengroepen en geïnteresseerde burgers.

Affiche van Agalev voor de parlementsverkiezingen van 17 december 1978. [KCA4815]

Ook over de gespannen relatie tussen de beweging en de partij bleven waardevolle bronnen bewaard, evenals over de oprichting en de standpunten van Helaba. We leren de persoon, activiste en politica Van Puymbroeck het best kennen in een dossier met aantekeningen en notities voor lezingen, interviews en artikels en in haar documentatie over thema's als christendom en ecologie.

Het archief Van Puymbroeck is te beperkt en te fragmentarisch voor een grondige biografische studie. Het reikt wel bouwstenen aan voor de kleurrijke geschiedenis van Agalev in zijn beginjaren, voor de verdere evolutie en onderlinge relatie van beweging en partij en voor de 'wittebroodsjaren' in de nationale politiek. In combinatie met het archief van Versteylen en de Oude Brouwerij Viersel komt dit bestand evenwel ten volle tot zijn recht.

JOOS FLORQUIN, ZIJN TIJD VOORUIT

Een recente aanvulling op zijn persoonsarchief deed mij concluderen dat de Leuvense neerlandicus Joos Florquin (1916-1978) in menig opzicht zijn tijd vooruit was. Lang voor onze huidige rector maakte de beeldbuis van die academicus een Bekende Vlaming. Lang voor Samson en Gert verscheen hij op het scherm met een sprekende hond, eentje van vlees en bloed nog wel. Lang voor de term Verkavelingsvlaams was uitgevonden, bond hij de strijd aan tegen dat fenomeen. En lang voor de historici uitpakten met *oral history*, interviewde hij in zijn televisieprogramma *Ten huize van* tientallen prominenten.

Florquin maakte van een veralgemeend en correct gebruik van het Nederlands zijn levenswerk. Na zijn studie Germaanse talen aan de Leuvense universiteit (1938-1942) promootte hij het algemeen beschaafd Nederlands, eerst als leraar aan het Leuvense atheneum en later als voorzitter van de ABN-kernen. Vanaf 1954 doceerde hij aan zijn Alma Mater.

Meer dan door zijn academisch werk verwierf Florquin bekendheid bij het ruime publiek door zijn verschijnen op de jonge televisieomroep. Vanaf 1957 was hij het gezicht van *Ten huize van*. Florquin bezocht voor elke aflevering een bekende Vlaming of Nederlander, interviewde hem en liet beelden schieten in diens leefomgeving. Gevoelige onderwerpen als repressie en epuratie, kerk en geloof lokten vaak scherpe reacties uit. Gerard Walschap beet in 1957 de spits af. Na hem volgde een plejade van politici, kunstenaars, professoren, schrijvers, bisschoppen, vakbondsleiders, uitgevers ..., tot het programma door het overlijden van Florquin in 1978 werd stopgezet. KADOC bewaart zowel enkele televisiebeelden van *Ten huize van*, als de voorbereidingen van de interviews, de manuscripten en de gepubliceerde versie. Soms bevinden zich ook persrecensies en reacties van geïnterviewden en kijkers in de dossiers. Door de grondige voorbereiding van de gesprekken, hun diepgang en de controverse die ze uitlokten, zijn deze stukken een haast onmisbare bron voor veel maatschappelijke fenomenen uit de twintigste eeuw.

Tussen 1962 en 1972 presenteerde Florquin op de BRT het populaire *Hier spreekt men Nederlands*, samen met zijn collega's Annie Van Avermaet en Fons Fraeters en de al vermelde sprekende viervoeter. Een paar keer per week, een vijftal minuten voor het journaal, probeerden ze de kennis en de uitspraak van het Nederlands van de kijkers bij te schaven.

Godfried Kwanten